

1. Przyczyny reformacji na ziemiach polskich

a) podobnie jak w innych krajach duchowieństwo cechowało:

- niski poziom moralny i intelektualny,
- lekceważenie obowiązków,
- nepotyzm,
- powiększanie dóbr kościelnych,
- wysokie opłaty na rzecz Kościoła.

b) duchowieństwo miało własne sądownictwo i liczne przywileje, z czego niezadowolone były inne stany,

c) szlachta sprzeciwiała się:

- nadmiernej władzy Kościoła – temu, że starostowie, urzędnicy świeccy, byli zobowiązani do wykonywania wyroków sądów kościelnych,
- część szlachty chciała uniezależnienia się od Rzymu,
- żądano większego opodatkowania Kościoła,

d) ruch egzekucyjny szlachty nawoływał wręcz do utworzenia Kościoła narodowego, na czele którego stanąłby król.

2. Nurty reformacji na ziemiach polskich:

a) **luteranizm**

- przyjęła się tam, gdzie mieszkała ludność pochodzenia niemieckiego: w miastach takich jak Wrocław, Gdańsk, Elbląg, Toruń, Królewiec, w Prusach Książęcych. oraz w zachodniej Wielkopolsce (Wschowa, Skwierzyna, Wątcz),
- mieszczenie liczyli na zmianę swojej pozycji społeczno – prawnej oraz na likwidację hierarchii kościelnej,
- zakładali gimnazja luterskie; najstawniejsze w Toruniu i Gdańsku,
- w polityce luteranie dążyli do wzmocnienia władzy królewskiej, zrównania praw mieszczaństwa i szlachty. Chcieli posiadać własnych przedstawicieli w sejmie i posiadać prawo do ziemi (mieszczenie). Usiłowali opodatkować pozostałe grupy społeczne (szlachtę i duchowieństwo), nałożyć na nich cła. Pragnęli wolnego handlu (głównie zbożem) oraz wolnej żeglugi.

b) **kalwinizm**

- przyjęli się głównie wśród szlachty w Małopolsce i na Litwie ze względu na jego demokratyczny charakter. W Małopolsce przyjęła go głównie szlachta, a na Litwie magnaci np.: Radziwiłłowie, Chodkiewiczowie, Leszczyńscy, Olesińscy.
- szlachta zamieniała kościoły na zbory kalwińskie, odmawiała płacenia dziesięciny, odbierała ziemię Kościołowi, występowała przeciwko sądom kościelnym, dążyła do stworzenia kościoła narodowego i uniezależnienia się od Rzymu,
- głównym ośrodkiem był Pińczów, gdzie powstało gimnazjum humanistyczne,
- przywódcą polskich kalwinów był **Jan Łaski**.
- w polityce polscy kalwini chcieli:
 - ✓ wzmocnić pozycję króla kosztem magnaterii i Senatu,
 - ✓ żądali zwrotu królewskich zagarniętych nielegalnie przez magnaterię,
 - ✓ zrównoważenia w prawach Senatu z Izbą Poselską.
 - ✓ magnaci litewscy pragnęli, by król był najważniejszą osobą w kraju,

- ✓ dążyli też do połączenia Korony i Litwy w jedno państwo.

c) bracia polscy = arianie = antytrynitarze

- jest to odłam kalwinizmu – tzw. zbór mniejszy. Do rozłamu doszło w latach 1562-1563. na czele arian stał Piotr z Goniądza,
- poglądy:
 - ✓ Bóg jest jeden, w jednej postaci,
 - ✓ odrzucali dogmat o Trójcy Świętej, uważali, że Chrystus był człowiekiem, Duch Święty jest mocą nadaną ludziom przez Boga – stąd też wzięta się ich nazwa antytrynitarze
 - ✓ nie uznawali części Biblii odrzucając treści które były niezgodne z rozumem,
 - ✓ głosili że wszyscy ludzie są braćmi, i wspólnie powinni pracować,
 - ✓ głosili tolerancję wobec innych religii i wyznań,
 - ✓ chrzest należy przyjmować dobrowolnie i świadomie – chrzest dorosłych,
 - ✓ sprzeciwiali się poddaństwu chłopów,
 - ✓ najważniejszą wartością było dla nich życie ludzkie dlatego nie uznawali kary śmierci, potępiali wojny i odmawiali służby wojskowej; aby to podkreślić zamiast szabli, przedstawiciele ariańskiej szlachty nosili u boku drewniane miecze.
 - ✓ nie uznawali kłamstw i oszustw,
- arianie utworzyli **Akademię w Rakowie**, która słynęła z wysokiego poziomu naukowego i nowoczesnych metod nauczania (została zamknięta w 1638 r.)
- założyli w Rakowie także własną drukarnię, w której drukowano dzieła uczonych i nowe podręczniki dla młodzieży,
- Ich poglądy godziły często w szlachtę i były zbyt radykalne, by mogły uzyskać szersze grono sympatyków. Dlatego też zwrócili się przeciwko nim katolicy i protestanci. Podczas potopu szwedzkiego zarzucono im współpracę ze Szwedami. W 1658 r. sejm podjął decyzję o wygnaniu ich z kraju. Część z nich przyjęła katolicyzm – np. Wacław Potocki.

d) bracia czescy

- był to odłam husytyzmu, który rozwijał się na ziemiach polskich dzięki uciekinierom z Czech,
- osiedlili się w Wielkopolsce; głównym ośrodkiem było Leszno,
- program:
 - ✓ wszyscy ludzie są równi,
 - ✓ sprzeciwiali się wojnom.

Reformacja we Polsce nie była trwała.

3. Osiągnięcia reformacji:

- rozwój szkolnictwa – arianie założyli swoje szkoły (gimnazja humanistyczne) w Pińczowie, Lubartowie, Lublinie i Rakowie (sławna Akademia Rakowska), powstawały gimnazja luterańskie np. w Gdańsku, uniwersytet w Królewcu,
- arianin Piotr Statorius – Stoleński opracował pierwszą gramatykę języka polskiego,
- arianin Jan Mączyński napisał słownik łacińsko – polski ,
- zawarcie zgody sandomierskiej i doprowadzenie do uchwalenia konfederacji warszawskiej.

4. Próby zjednoczenia protestantów i tolerancja religijna

- a) polscy kalwini dążyli do utworzenia w Polsce kościoła narodowego, na wzór angielski. Miał on być niezależny od Rzymu, a jego głową miał być król Zygmunt II August. Chcieli:

- zwołania soboru narodowego, który zreformuje Kościół katolicki,
- wprowadzenia języka polskiego do liturgii,
- komunii pod dwiema postaciami,
- zawieranie małżeństw przez księży

Idea ta nie została zrealizowana ze względu na sprzeciw hierarchów kościelnych oraz obawę szlachty przed wzmocnieniem władzy królewskiej.

- b) próby zjednoczenia protestantów nie powiodły się. Jednakże w **1570 r.** została zawarta **zgoda sandomierska** – ugoda między luteranami, kalwinami, braćmi czeskimi, która dotyczyła wspólnej obrony tych wyznań i współdziałania między protestantami. Współpracę tę było widać podczas pierwszego wielkiego bezkrólewia.
- c) **konfederacja warszawska 28.01.1573 r.** – pokój religijny między wszystkimi wyznaniem religijnymi – gwarantował tolerancję religijną, wolność sumienia i wyznania; konfederacja potwierdzała równouprawnienie polityczne różnowierców. Dokument opracowała komisja sejmowa, w skład której wchodziła protestanci i katolicy. Skład: przywódcy ruchu egzekucyjnego: Piotr Zborowski, Hieronim Ossoliński, arianin Mikołaj Sienicki, brat czeski Rafał Leszczyński, biskup Stanisław Karnkowski, biskup Franciszek Krasieński.

5. Kontrreformacja w Polsce

- a) **Zygmunt II August przyjął uchwały soboru trydenckiego (1565)**, a w 1577 r. uczynił to synod w **Piotrkowie**. Postanowienia te szybko zaczęto wprowadzać je w życie:

- zakładano seminaria duchowne dzięki czemu poziom wykształcenia kleru bardzo wzrósł,
- objęto nadzorem kler parafialny,
- proboszczów zobowiązano do dbania o poziom religijny i moralny wiernych,
- księża zostali zobowiązani do regularnego głoszenia kazań w swoich kościołach oraz prowadzenia ksiąg chrztów, małżeństw i zgonów,

- b) **cechy polskiej kontrreformacji:**

- kształcenie księży,
- wykorzystywanie różnego rodzaju oddziaływania na wiernych poprzez muzykę, sztukę, literaturę, teatr i żywe słowo,
- wprowadzono nową metodę katechizacji – rekolekcje, pielgrzymki, kult świętych np. w. Stanisława Kostki (opiekuna młodzieży),
- rozwinięcie kultu maryjnego,
- w polityce dążenie do ograniczenia wpływu politycznego protestantów. W XVII w. dysydenci mieli coraz mniejsze szanse na objęcie stanowisk publicznych.

- c) **działalność biskupa warmińskiego Stanisława Hozjusza**

- **sprowadził zakon jezuitów do Polski w 1564 r.;** osiedli w Braniewie i założyli tam kolegium jezuickie, które kształciło młodzież. Później jezuita osiedli w Wilnie prowadząc akcję kontrreformacyjną.
- twórca „Katolickiego wyznania wiary”,
- głosił pogląd o niepodzielnej i nieomyślnej władzy papieża w Kościele
- **działalność jezuitów w Polsce:**
 - ✓ zakładali szkoły dla młodzieży szlacheckiej,
 - ✓ nauczali katechizmu rzymskiego,
 - ✓ nauczali polskojęzycznych pieśni religijnych,
 - ✓ wprowadzili do codziennego użytku zwrot „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”,

- ✓ utworzenie szkół na poziomie gimnazjalnym = kolegiów jezuickich (25 do 1608 r., a do 1638 r. jeszcze 17). Nauka w nich była bezpłatna,
 - ✓ założyli pierwsze seminarium duchowne i kształcili księży,
 - ✓ organizowali dysputy religijne z innowiercami,
 - ✓ prowadzili działalność wydawniczą,
 - ✓ w 1569 r. Stefan Batory podniósł do rangi uniwersytetu kolegium jezuickie w Wilnie (powstał Uniwersytet Wileński),
 - ✓ jezuita **Jakub Wujek** przetłumaczył Biblię na język polski
- d) **Piotr Skarga**, jezuita, rektor Akademii Wileńskiej, osobisty spowiednik króla Zygmunta III Wazy. Autor „*Żywotów świętych*”, „*Kazań na niedziele i święta całego roku*”. Miał olbrzymi wpływ na Zygmunta III Wazę.

6. Kościół prawosławny i unia brzeska 1596 r.

- a) w XVI w. przeżywał kryzys – wierni, szczególnie bogata szlachta, przechodzili na kalwinizm, arianizm lub katolicyzm,
- b) oficjalnie był podporządkowany patriarsze w Konstantynopolu. W drugiej połowie XVI w. powstał patriarchat w Moskwie, który rościł sobie prawo do zwierzchności nad prawosławnymi w Polsce i na Litwie. Zygmunt III Waza obawiał się, że wykorzysta to car by ingerować w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej.
- c) Zygmunt III Waza w **1596 r. doprowadził do zawarcia unii religijnej między Kościołem prawosławnym w Polsce, a Kościołem katolickim**. Powstał **Kościół greckokatolicki nazywany unickim**. Na mocy unii Kościół prawosławny w Polsce miał:
- uznać zwierzchność papieża,
 - zachować obrządek prawosławny i liturgię w języku starocerkiewnym,
 - zachować prawo zawierania małżeństw przez księży
- Skutki:
- ✓ większość wiernych prawosławnych nie uznała unii, nazwano ich **dyzunitami**,
 - ✓ prawosławnym zabroniono odprawiania obrzędów religijnych gdyż władze uznawały tylko Kościół grekokatolicki. Dopiero na początku XVII w. odzyskali to prawo.
 - ✓ doszło do rozłamu w Kościele prawosławnym.